

# EPHEMERIS NAPOCENSIS

XXXV

2025

**ROMANIAN ACADEMY**  
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY AND HISTORY OF ART CLUJ-NAPOCA

**EDITORIAL BOARD**

Editor: Coriolan Horațiu Opreanu

Members: Sorin Cociș, Vlad-Andrei Lăzărescu, Ioan Stanciu, Aurel Rustoiu

**ADVISORY BOARD**

Mihai Bărbulescu (Cluj-Napoca, Romania); Alexander Bursche (Warsaw, Poland); Falko Daim (Mainz, Germany); Andreas Lippert (Vienna, Austria); Bernd Päffgen (Munich, Germany); Marius Porumb (Cluj-Napoca, Romania); Alexander Rubel (Iași, Romania); Peter Scherrer (Graz, Austria).

Responsible of the volume: Coriolan Horațiu Opreanu

În țară revista se poate procura prin poștă, pe bază de abonament la: EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, P. O. Box 5–42, București, România, RO–76117, Tel. 021–411.90.08, 021–410.32.00; fax. 021–410.39.83; RODIPET SA, Piața Presei Libere nr. 1, Sector 1, P. O. Box 33–57, Fax 021–222.64.07. Tel. 021–618.51.03, 021–222.41.26, București, România; ORION PRESS IMPEX 2000, P. O. Box 77–19, București 3 – România, Tel. 021–301.87.86, 021–335.02.96.

**EPHEMERIS NAPOCENSIS**

Any correspondence will be sent to the editor:  
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE ȘI ISTORIA ARTEI  
Str. M. Kogălniceanu nr. 12–14, 400084 Cluj-Napoca, RO  
e-mail: choprean@yahoo.com

All responsibility for the content, interpretations and opinions  
expressed in the volume belongs exclusively to the authors.

DTP și tipar: MEGA PRINT  
Coperta: Roxana Sfârlea



© 2025 EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE  
Calea 13 Septembrie nr. 13, Sector 5, București 76117  
Telefon 021–410.38.46; 021–410.32.00/2107, 2119

ACADEMIA ROMÂNĂ  
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE ȘI ISTORIA ARTEI



# EPHEMERIS NAPOCENSIS

XXXV  
2025



EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE



## SUMAR – SOMMAIRE – CONTENTS – INHALT

### STUDIES

- ALEXANDRA PEDA, LIGIA RUSCU, IOAN MUNTEAN  
And they shall beat their swords into ploughshares. Where did the veterans from the Eastern Balkan provinces settle?.....7
- SERGEY TORBATOV  
*Transmarisca*. Stratigraphy, chronology, topography..... 89
- ONORIU-MIHAI RUS  
Late Bronze Age hair rings of the Sântana-Şărmăşag type.....151

### ARCHAEOLOGICAL AND EPIGRAPHICAL NOTES

- MAREK OLEŹDZKI  
Participation of representatives of the Przeworsk and Wielbark cultures in the Marcomannic Wars: an examination of historical and archaeological evidence.....179
- VLAD-ANDREI LĂZĂRESCU, KATALIN VÁGÓ,  
SERGIU-TRAIAN SOCACIU, SORIN ILIE COCIŞ  
Tile-stamps of *Optatianal/Sutor*. An update.....201
- OANA TODA, GIANINA-DIANA VARGA  
Burial grounds between ecclesiastical and lay administration in 16<sup>th</sup> – and early 17<sup>th</sup>-century Cluj: churchyard archaeology in Farkas Street and its historical context.....229

### REVIEWS

- Zsolt Körösfői, *Marosszentanna. Sântana de Mureş. Late imperial cemetery at the Mureş*. Nyíregyháza 2024, 184 p., 129 Figs. and 11 Plates, ISBN 978–615–5619–30–4 (Vlad-Andrei Lăzărescu)..... 285
- Martina Pauli, *Die römischen Fibeln der frühen und mittleren Kaiserzeit aus Augsburg*, *Augsburger Beiträge zur Archäologie* 10, 2024, 387 pp., gegründet von Lothar Bakker, herausgegeben von Sebastian Gairhos und Michaela Hermann, Römisches Museum/Stadtarchäologie Augsburg, Wißner-Verlag, Augsburg, ISBN 978–3–95786–378–2 (Sorin Cociş).....305

Klára P. Fischl (Ed.), <i>Bronze Age Landscape at Gelej. Archaeological researches at Gelej-Pincehát, Gelej-Kanális dűlő and Gelej-Beltelek dűlő</i> . Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie, Band 391, Verlag Dr. Rudolf Habelt GmbH (Bonn 2023), 531 pagini, ISBN 978-3-7749-4408-4 (Florin Gogâltan).....	311
Svend Hansen, <i>Macht der Steine – Steine der Macht. Menhire, Stelen und Statuen zwischen dem 5. und 3. Jahrtausend v. Chr. Archäologie in Eurasien</i> , Band 43. Habelt Verlag (Bonn 2025), 466 Seiten mit 745 Abbildungen und 10 Tafeln, ISBN 978-3-7749-4472-5 (Florin Gogâltan).....	317
Robert Staniuk, <i>Tradition and Practice. Study on Pottery, Chronology and Social Dynamic of the Hungarian Bronze Age</i> , Dr. Rudolf Habelt, Bonn, 2020, 576 p., 351 fig., 22 tables, 116 pl., ISBN 978-3-7749-4258-5 (Miruna Ana Oana).....	323
Abbreviations that can not be found in Bericht der Römisch-Germanische Kommission.....	327
Guidelines for “Ephemeris Napocensis” .....	331
Reviste publicate la Editura Academiei Române.....	333

Svend Hansen, *Macht der Steine – Steine der Macht. Menhire, Stelen und Statuen zwischen dem 5. und 3. Jahrtausend v. Chr. Archäologie in Eurasien*, Band 43. Habelt Verlag (Bonn 2025), 466 Seiten mit 745 Abbildungen und 10 Tafeln, ISBN 978–3–7749–4472–5

Această nouă carte semnată de profesorul Svend Hansen, directorul departamentului Eurasia a Institutului German de Arheologie (Berlin), este rezultatul cercetărilor personale desfășurate pe parcursul a câtorva decenii. În partea introductivă sunt menționate primele excursii, din anii 70 și 80 ai secolului trecut, când a vizitat aliniamentele de menhiri din Franța (Carnac) sau experiența acumulată, după mijlocul anilor 90, pe parcursul redactării lucrării sale de habilitare dedicată acelor imagini ale oamenilor neoliticului și epocii cuprului sud-est european<sup>1</sup>. Coordonarea unei teze de doctorat privind stelele antropomorfe din piatră ale mileniului al IV-lea și al III-lea a.Chr. între Caucaz și Atlantic<sup>2</sup>, revalorificarea cercetărilor mai vechi din marele curgan de la Nal'čik în nordul Caucazului<sup>3</sup>, sau proiectul finanțat de European Research Council (ERC)<sup>4</sup>, au fost alte etape parcurse pentru definitivarea acestei monografii. Destinul într-un fel nefericit al proiectului său „ARCHCAUCASUS, Technical and Social Innovations in the Caucasus: between the Eurasian Steppe and the Earliest Cities in the 4<sup>th</sup> and 3<sup>rd</sup> millennia BC“, care a debutat sub semnul pandemiei COVID-19 și a continuat cu restricțiile impuse de războiul din Ucraina, a avut însă, prin redactarea acestei lucrări, un final fericit.

În primul capitol este motivată alegerea unui titlu atât de sugestiv: Puterea pietrelor – Pietrele puterii. Fie că sunt pietre masive ridicate izolat sau grupate cu sutele, ele impresionează prin misterul și fascinația pe care le degajă. Prin proprietățile lor, aceste pietre amintesc oamenilor ceea ce ei nu sunt: nemuritori, duri și puternici. Subiectul acestei cărți sunt menhirii, stelele și statuile ridicate între milenii V și III a.Chr. pentru a însuși peisajul cu imagini interpretate ca fiind sculpturi antropomorfe cu anumite atribute. Astfel, puterea pietrelor este transformată în pietrele puterii.

Ridicarea primelor monumente din piatră, începând cu mileniul al X-lea a.Chr., subiectul unui scurt capitol, cel de-al doilea, completează fenomenul supraregional dezbătut în această carte. Este vorba despre deja celebrul monument al neoliticului preceramic de la Göbekli Tepe în sudul Turciei. Aceste antecedente se dovedesc izolate, avându-și poate originea în venerația unor stânci naturale.

Capitolul al III-lea este dedicat celor mai vechi monumente de piatră ridicate în Europa. Termenul de menhir a fost folosit pentru prima dată în 1799 de către istoricul Pierre Jean-Baptiste Legrand d'Aussy (*ar-men-ir*), dar abandonat de savanții francezi în favoarea unei denumiri mult mai tehnice precum „*pierre dressée*“. Documentarea personală a sute de astfel de pietre ridicate, cum preferă de altfel și Svend Hansen să le denumească, l-a determinat pe autor să ne atragă atenția asupra importanței de a le fotografia din cât mai multe unghiuri. Datarea lor este dificilă, dar anumite contexte au permis plasarea celor mai timpurii monumente de acest tip cu siguranță la începutul mileniului al V-lea, dacă nu încă de la sfârșitul mileniului al VI-lea a.Chr. De regulă aceste pietre mari ridicate nu permit determinarea sexului personajului pe care

<sup>1</sup> HANSEN 2007.

<sup>2</sup> VIERZIG 2017.

<sup>3</sup> BELINSKIJ/HANSEN/REINHOLD 2017.

<sup>4</sup> HANSEN 2020.

l-ar întruchipa. Cele în formă de falus sunt asociate cu reprezentările masculine, iar cele care prezintă sâni, vulve sau anumite crăpături cu cele feminine. La fel de dificilă este și ordonarea lor tipologică.

O altă categorie de monumente din piatră ridicate sunt stelele antropomorfe caracteristice mileniul al IV-lea a.Chr. și începutului celui următor. Noua sinteză oferită de Angelika Vierzig, care a adunat peste 1500 de stele între Atlantic și Caucaz, a dus la schimbarea perspectivei privind originea nord-pontică a acestora<sup>5</sup>. Cele mai vechi stele, datate în mileniul al IV-lea a.Chr., se găsesc în zona mediteraneană<sup>6</sup>, nefiind astfel un fenomen caracteristic doar aceluși „Yamnaya Package”<sup>7</sup>. Interesantă este precizarea făcută de S. Hansen cu privire la un menhir aniconic (un produs considerat intermediar între menhiri și stele) de la Baia de Criș (jud. Hunedoara), publicat de colegul Nicolae Cătălin Rișcuța<sup>8</sup>. O paralelă cronologică (3356 – 2926 cal BC) a fost stabilită cu un aliniament de menhiri de la Bois de Fourgon à Avrillé (Vendée) (p. 80). Astfel, stelele antropomorfe sunt o inovație mediatică atașată altor invenții ale mileniului al IV-lea a.Chr. precum bronzul cu arsen, folosirea argintului, apariția mormintelor tumulare uriașe, utilizarea pe scară largă a plugului, carului și a calului, țesăturile din lână de oaie, apariția scrisului și a cântarului (Abb. 155).

Stelele descoperite în poziție secundară în amintitul tumul de la Nal’cik, subiectul capitolului al V-lea, i-au permis lui S. Hansen să deschidă discuția cu privire la folosirea unor astfel de piese ca materiale de construcție în curganele răspândite din Caucaz până în Republica Moldova.

Următorul capitol, cel de-al VI-lea, este dedicat legăturilor supraregionale ale acestui fenomen. Sunt prezentate sintetic stelele din sudul, nordul și estul Caucazului, spațiul nord-pontic, Rusia și Ucraina, de la cele mai vechi până la cele din lumea mormintelor cu catacombe. Este remarcată din nou folosirea unui număr mare de stele ca pietre ce acopereau mormintele în groapă, căutate anume și depozitate intenționat pentru a fi reutilizate de membrii comunităților Iamnaia<sup>9</sup>. Remarcând stelele din vestul spațiului pontic și Bazinul Carpatic (p. 152–155), autorul stabilește noi analogii pentru o descoperire mai veche de la Hamangia (astăzi Baia), publicată de Vasile Pârvan, cu două piese aflate în poziție secundară într-un zid din secolele VI/V a.Chr. ale anticului oraș grecesc Tyritake (Tiritaka) din estul Crimeiei sau cu cea de la Ezerovo (p. 152). Referitor la bine-cunoscutele stele de la Baia de Criș, aduce o serie de argumente împotriva asocierii lor cu activitățile miniere locale ale epocii bronzului<sup>10</sup>. Lipsa capului, la fel ca și la exemplarul de la Florești-Polus, ar fi rezultatul unei practici iconoclaste (p. 154). Că este așa, așa adăuga eu, o demonstrează și stela de la Ciceu-Mihăiești, care prezintă un cap parțial martelat. Această practică de *damnatio memoriae* este uzuală în mormintele Iamnaia, unde majoritatea stelelor au fost depuse în poziție secundară, ca elemente de construcție. Acest lucru ridică pe de-o parte problema originii lor și a celor care le-au realizat și folosit în scopul lor inițial, de vreme

<sup>5</sup> TELEGIN/MALLORY 1994.

<sup>6</sup> VIERZIG 2017.

<sup>7</sup> HARRISON/HEYD 2007.

<sup>8</sup> RIȘCUȚA 2001, 140. Într-o lucrare recentă, locul de descoperire al acestui menhir este Țebea-Dâmbul Mare/La Pitincuri, com. Baia de Criș (RIȘCUȚA 2022, 67).

<sup>9</sup> Inițial, atât eu cât și alții, am utilizat în articolele redactate în limba română denumirea de Jamnaja (FRÎNCULEASA 2007; GOGĂLTAN 2013; etc.). Eu am fost cu siguranță influențat de termenul folosit în literatura de specialitate de limbă germană (GOGĂLTAN 2011; GOGĂLTAN 2016A), dar am renunțat repede la el (GOGĂLTAN 2016B, 15, nota 27). Așa au procedat și alți colegi (FRÎNCULEASA ET AL. 2019; PREDA-BĂLĂNICĂ ET AL. 2024; etc.). În schimb unii preferă mai nou termenul din limba engleză, cel de Yamnaya (CIUGUDEAN 2021). Corectă este denumirea de Iamnaia așa cum se pronunță în limba română și cum a fost de altfel folosită și de specialiștii români (vezi de exemplu MATROSENCO 1959 sau CIUGUDEAN 1996).

<sup>10</sup> ROTEA 2002–2003, 7.

ce un număr mare de specialiști le atribuie tocmai culturii Iamnaia<sup>11</sup>. Pe de altă parte este clar un gest de distrugere a reprezentării unei persoane, o practică socială care este des întâlnită și în veacurile care au urmat. Evident că nu a fost ignorată nici prezentarea stelelor din Macedonia și nordul Greciei, Italia, Elveția sau vestul Europei.

Într-un alt capitol consistent, cel de-al VII-lea, sunt discutate reprezentările de pe stele. O primă categorie analizată sunt cistele de piatră decorate cu spice și arborele vieții din unele morminte ale lumii culturilor Kemi-Oba, din spațiul nord-pontic, până în cea Baalberg din Germania centrală. Asemenea reprezentări se regăsesc și mai târziu, atât pe cistele mormântului unei căpetenii de la Mastacăn, județul Neamț<sup>12</sup>, cât și pe ceramica celor identificați astăzi prin denumirea de cultura amforelor sferice. Pe lângă alte reprezentări simbolice aflate pe stele, există și o serie relativ limitată de obiecte: podoabe pentru gât, centuri și arme. Sunt remarcate, pe lângă alte stele din spațiul nord-pontic, topoarele de pe stelele de la Baia de Criș și Hamangia, care sugerează forme reale ce pot fi atribuite topoarelor cu gură de înmănușare de tip Maikop/Banniabükk (p. 249, Abb. 557).

Din monografie nu putea să lipsească un capitol în care să fie prezentate contextele nederanjate în care apar menhirii și stelele antropomorfe (capitolul VIII). Acestea pot fi asociate, încă din prima jumătate a mileniului al V-lea a.Chr., cu fenomenul mormintelor megalitice vest europene. Sunt exemple, ce-i drept mai puține, și în Europa estică unde, așa cum am văzut, a fost foarte răspândită reutilizarea lor. Interesante sunt cazurile menționate de depunere rituală a unor topoare sau râșnițe la baza unor menhiri, sugerând folosirea lor ca adevărate sanctuare (p. 282–292). De aceea multe astfel de monumente au fost considerate la începutul creștinismului ca fiind „păgâne” și astfel distruse. Altele, cu timpul au fost „creștinate”, devenind astfel parte integrantă din lumea spirituală a comunităților moderne.

Dezbaterea caracterului sacru al acestor pietre ridicate este completată și cu alte exemple, din spații și perioade istorice care depășesc subiectul cărții de față. Ele sunt însă convingătoare pentru mesajul pe care-l transmit și astăzi, de la monumentele dedicate unor evenimente istorice sau unor personalități până la actualele pietre de mormânt (capitolul IX).

Ultimul capitol, cel de-al X-lea, este unul rezumativ. Sunt sintetizate aspectele cronologice privind apariția marilor pietre ridicate (menhirii) în Portugalia la sfârșitul mileniului al VI-lea și răspândirea lor spre centrul Europei în mileniul al V-lea a.Chr., odată cu fenomenul megalitic. În mileniul următor se dezvoltă un alt tip de mari pietre ridicate și anume stelele antropomorfe. Ele sunt distribuite regional în spațiul cuprins între Caucaz și Atlantic, nemaifiind astfel specifice unei anumite culturi arheologice sau entități etnice (Abb. 667). Trebuie renunțat la ipoteza răspândirii stelelor antropomorfe odată cu migrația vestică a comunităților Iamnaia. Importanța lor socială este dovedită de efortul colectiv de a le ridica și de practica de a depune ofrande după bine-cunoscutul principiu *do ut des*. Astfel puterea pietrelor a fost folosită pentru pietrele puterii.

Monografia se termină printr-o anexă care cuprinde un catalog detaliat al stelelor din curganul de la Nal'cik, un monument de circa 100 de m în diametru și 15 m înălțime și o bibliografie consistentă care se întinde pe 78 de pagini. Un indice al localităților permite căutarea ușoară a pieselor de care suntem interesați. Parcurcând lista celor 745 de figuri care ilustrează foarte frumos această monografie, am avut curiozitatea de a număra câte dintre fotografii îi aparțin lui Svend Hansen. Este vorba de un număr de 264 de fotografii făcute în Spania, Franța, Danemarca, Germania, Elveția, Italia, Bulgaria, Republica Moldova, Ucraina, Rusia, Azerbaidjan, Turcia, care atestă încă o dată o foarte bună cunoaștere și înțelegere a unui fenomen care acoperă

<sup>11</sup> Vezi în acest sens KAISER 2019, 205–207.

<sup>12</sup> MIHAILESCU-BÎRLIBA 2005.

întregul spațiu de răspândire a pietrelor puterii din mileniiile V–III a.Chr. O monografie care nu trebuie să lipsească din biblioteca, cel puțin electronică, a oricărui preistorician și nu numai.

Pentru cei interesați, varianta electronică a acestei cărți se găsește pe internet pe conținutul [https://www.academia.edu/144074119/Macht\\_der\\_Steine\\_Steine\\_der\\_Macht\\_complete\\_volume](https://www.academia.edu/144074119/Macht_der_Steine_Steine_der_Macht_complete_volume)

**Florin Gogâltan**

## BIBLIOGRAFIE

BELINSKIJ/HANSEN/REINHOLD 2017

A. BELINSKIJ/S. HANSEN/S. REINHOLD, The Great Kurgan from Naľ'čik. A Preliminary Report. In: Elena Rova/Monica Tonussi (ed.), *At the Northern Frontier of Near Eastern Archaeology*. Subartu XXXVIII (Turnhout 2017), 13–31.

CIUGUDEAN 1996

H. CIUGUDEAN, *Epoca timpurie a bronzului în centrul și sud-vestul Transilvaniei* (București 1996).

CIUGUDEAN 2021

H. CIUGUDEAN, *Epoca bronzului în Transilvania: o privire de ansamblu*. *Apulum* LVIII, 2021, 55–97.

FRÎNCULEASA 2007

A. FRÎNCULEASA, *Contribuții privind mormintele Jamnaja din Muntenia*. *Cercetările arheologice de la Ariceștii-Rahtivani – jud. Prahova*. *Tyragetia*, s.n, I (XVI) 1, 2007, 181–3193.

FRÎNCULEASA ET AL 2019

A. FRÎNCULEASA, B. PREDABĂLĂNICĂ, A. SIMALCSIK, O. NEGREA, B. CONSTANTINESCU, D. STAN, *Morminte Iamnaia într-un tumul redescoperit și salvat în localitatea Blejoi (jud. Prahova)*. *Buletinul Muzeului Județean Teleorman*, 11, 2019, 35–78.

GOGÂLTAN 2011

F. GOGÂLTAN, *Die Beziehungen zwischen Siebenbürgen und dem Schwarzmeerraum. Die ersten Kontakte (cca. 4500–3500 v. Chr.)*. In: E. Sava/B. Govedarica/B. Hänsel (Hrsg.), *Der Schwarzmeerraum vom Äneolithikum bis in die Früheisenzeit (5000–500 v. Chr.)*. Band 2: *Globale Entwicklung versus Lokalgeschehen*. *Internationale Fachtagung von Humboldtianern für Humboldtianer im Humboldt-Kolleg in Chișinău, Moldavien (4.–8. Oktober 2010)* (Berlin 2011), 101–124.

GOGÂLTAN 2013

F. GOGÂLTAN, *Transilvania și spațiul nord-pontic. Relații interculturale între sfârșitul epocii cuprului și începutul epocii bronzului (ca. 3500–2500 a. Chr.)*. *Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis* 5, 2013, 31–76.

GOGÂLTAN 2016A

F. GOGÂLTAN, *Die Beziehungen zwischen Siebenbürgen und dem Schwarzmeerraum in der Kupfer- und am Anfang der Bronzezeit (ca. 3500–ca. 2500 v. Chr.)*. In: V. Nikolov/W. Schier (Eds.), *Der Schwarzmeerraum vom Neolithikum bis in die Früheisenzeit (6000–600 v. Chr.)*. *Kulturelle Interferenzen in der Zirkumpontischen Zone und Kontakte mit ihren Nachbargebieten* (Rahden/Westf. 2016), 417–447.

## GOGÂLTAN 2016B

F. GOGÂLTAN, Transilvania și problema indo-europenizării. Paradigma românească. In: C.I. Popa (Ed.), *The Carpathian Basin and the Northern Balkans between 3500 and 2500 BC: Common Aspects and Regional Differences*. *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica* 20/II, 2016, 11–42.

## HANSEN 2007

S. HANSEN, *Bilder vom Menschen der Steinzeit. Untersuchungen zur anthropomorphen Plastik der Jungsteinzeit und Kupferzeit in Südosteuropa*. *Archäologie in Eurasien* 20 (Mainz 2007).

## HANSEN 2020

S. HANSEN, ERC Advanced Grant ARCHCAUCASUS Technische und soziale Innovationen im Kaukasus: zwischen Eurasischer Steppe und den frühesten Städten im 4. und 3. Jahrtausend v. Chr. (Berlin 2020).

## HARRISON/HEYD 2007

R. HARRISON/V. HEYD, The Transformation of Europa in the Third Millennium BC: the example of 'Le Petit-Chasseur I + III' (Sion, Valais, Switzerland). *Prähistorische Zeitschrift* 82, 2007, 129–214.

## KAISER 2019

E. KAISER, *Das dritte Jahrtausend im osteuropäischen Steppenraum* (Berlin 2019).

## MATROSENCO 1959

A. MATROSENCO, Unele rezultate privind perioada veche a culturii „Iamnaia“ din stepele nord-pontice. *SCIV X*, 1, 1959, 163–168.

## MIHAILESCU-BÎRLIBA 2005

V. MIHAILESCU-BÎRLIBA, Die Grabstätte eines jungen Häuptlings vom Beginn der Bronzezeit (Mastacăn, Kr. Neamț „Kugelamphorenkultur“). *Arheologia Moldovei* 28, 2005, 75–124.

## PREDA-BĂLĂNICĂ ET AL. 2024

B. PREDA-BĂLĂNICĂ, M. BĂSCEANU, A. SIMALCSIK, D. GARVĂN, Notă asupra cercetărilor arheologice realizate de Constantin S. Nicolăescu-Ploșor în movilele funerare de la Perișor și Plenița (județul Dolj). *Revista de Arheologie, Antropologie și Studii Interdisciplinare* 6, 2024, 53–81.

## RIȘCUȚA 2001

N. C. RIȘCUȚA, O nouă descoperire arheologică la Baia de Criș (jud. Hunedoara). *Thracodacica* 22/1–2, 2001, 139–171.

## RIȘCUȚA 2022

N. C. RIȘCUȚA, Menhir. In: N.C. Rișcuța (Ed.), *Piese reprezentative din colecția de arheologie a Muzeului Civilizației Dacice și Romane din Deva*. *Representative Items from the Archaeology Collection of the Museum of Dacian and Roman Civilization from Deva* (Cluj-Napoca 2022).

## ROTEA 2002–2003

M. ROTEA, Non-ferrous metallurgy in Transylvania of Bronze Age. *Acta Musei Napocensis* 39–40, 2002–2003, 7–17.

TELEGIN/MALLORY 1994

D. YA. TELEGIN/J. P. MALLORY, *The Anthropomorphic Stelae of the Ukraine: The Early Iconography of the Indo-Europeans* (Washington 1994).

VIERZIG 2017

A. VIERZIG, *Menschen in Stein. Anthropomorphe Stelen des 4. und 3. Jahrtausends v. Chr. zwischen Kaukasus und Atlantik. Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie 306* (Bonn 2017).